

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2018.01.059>

УДК: 330.101

JEL: O35

Валерія Корнівська

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВА ЕКОНОМІКА: ВІД ІНСТИТУТІВ ДО ПАТЕРНІВ

Продемонстровано актуальні трансформації ціннісної складової в системі економічної та соціальної взаємодії, що виникають та розвиваються як результат впровадження інформаційно-мережевих принципів економічної діяльності. Обґрунтовано поняття патерну як моделі поведінки в умовах профіциту інформації, що поступово замінює інститут як базовий структуруючий елемент економічних систем. Показано, що глибинною умовою преходження інститутів є переплетення західної короткострокової часової парадигми та активного інноваційного розвитку, притаманного новій економіці з її особливим мережевим характером. Показано продукування нової інформації як базовий патерн нового суспільства. Визначено інноваційність як глибинну якість інформаційно-мережевої економіки та доведено, що перманентність змін, притаманна новій економіці, призводить до інституційної біфуркації. Обґрунтовано фундаментальну конфліктність інформаційно-мережевої економіки та показано суперечність втрати соціального змісту економічних процесів, що розвивається в умовах преходження капіталізму, та кризи національної держави. На прикладі сек'юритизації проілюстровано ефекти впровадження мережевих форм у капіталістичні інституційні системи. Продемонстровано приклади конфліктної взаємодії переважно ієрархічних та домінантно мережевих систем. Охарактеризовано цикли глобальної ліквідності в контексті її мережевого характеру та показано її суперечливий вплив на держави як уособлення ієрархії. Обґрунтовано, що глибинною причиною обмеженої ефективності монетарної функції держави є конфлікт ієрархічного трансмісійного механізму та переважно мережевої системи взаємодії в фінансовому просторі.

Ключові слова: інформаційно-мережева економіка, патерн, інновації, інститут.

Сучасні процеси переформатування капіталізму в умовах глобалізації в сукупності з інноваційними та комунікаційними можливостями інформаційно-мережевої економіки створили особливі умови діяльності для суб'єктів господарювання, впливаючи не тільки на інституційне наповнення економічних систем, а й на самих суб'єктів.

Глобальний капіталізм, що, розвиваючись, поглинає все більше і більше географічних територій світового господарства, на поверхні економічних явищ представлений діяльністю транснаціональних корпорацій, які

Корнівська Валерія Олегівна (vkornivska@ukr.net) канд. екон. наук; докторант ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

освоюють економічний простір для забезпечення оптимального (в часовому і економічному контексті) переміщення ресурсів і товарів.

ТНК функціонують поза суверенних інституційних систем, при цьому використовуючи ресурси конкретного національного походження та розвиваючи комунікаційні системи загального глобального характеру. Процес розширення діяльності ТНК, що реалізується через відкриття все більшої кількості філій та дочірніх компаній по всьому світу, означає зростання наднаціонального простору економічної діяльності, який може ефективно функціонувати лише за умов максимально оперативного адміністрування. В глобальній економіці воно досягається завдяки інформаційним технологіям, що постійно оновлюються, надаючи все більших переваг світовим ТНК. Максимальна швидкість, практично миттєвість у розробці та передачі управлінських рішень – запорука успіху в сучасних системах глобальних взаємозв'язків.

Мережа, що об'єднує транснаціональну корпорацію, представлена філіями, які розташовані в різних національних економічних просторах, але вони всі мають єдині принципи діяльності, єдині корпоративні підходи. Такі філії не можуть повністю враховувати інституційні особливості країн, що їх приймають, адже тоді не відбудеться єдності під егідою головної компанії. Отже, діяльність ТНК передбачає певне інституційне ігнорування. В таких наднаціональних та надінституційних умовах діяльності глобальних корпорацій формуються моделі поведінки, але нівелюються національні, етнічні, культурні цінності. Глобальна корпорація не може приймати їх до уваги, адже це засади довгострокових усталених систем взаємозв'язку; для глобальної корпорації єдиним способом виживання є максимальна мобільність та швидке реагування на зміни зовнішнього середовища. Тому інституційне нівелювання поступово переходить в ціннісне нівелювання.

Підпорядкування в системі глобальної корпорації розвивається не у зв'язку із інституційно-ціннісним наповненням діяльності, а завдяки чітким функціональним обов'язкам, прописаним у відповідних інструкціях, які формують певні моделі поведінки: модель поведінки вищого управлінського складу, модель поведінки менеджера середньої ланки і т.п.

Відповідаючи на питання про історичні джерела таких процесів, слід звернутися до еволюції перших мереж. Ретроспектива показує, що перші мережі пов'язані із міжнародною торговельною діяльністю та фінансовим посередництвом, що її забезпечувало.

Ф.Бродель, характеризуючи формування в Європі великих купецьких родин, наполягає на тому, що всі приклади успішних міжнародних торговельних потоків та мереж були засновані чужорідною меншістю, вигнанцями: чи то за своєю національністю, чи то за своєю вірою. Будь-яка меншість має схильність до об'єднання, до взаємної допомоги і захисту своєї індивідуальності та певної ворожості до зовнішнього середовища, в якому правила внутрішньої мережевої взаємодії вже не працюють (Бродель, 1988).

Саме тому торговці, посередники, фінансові посередники завжди існували виокремлено в суспільстві, приймаючи формальні інститути, але ак-

тивно захищаючи власні неформальні. *Мережа завжди створює власні способи взаємодії, іноді всупереч домінуючим формальним правилам, звідти й її інноваційна спроможність.* (На цей момент слід особливо звернути увагу, адже він проливає світло на історичність особливої інноваційної спроможності фінансових операторів. У передкризовий етап фінансові ринки з їхньою розгалуженою глобальною мережею взаємодії в умовах послаблення ієрархічного регуляторного впливу почали активно впроваджувати інновації, адже вони історично схильні до них.) Що ж стосується мережевих моделей поведінки з чітко встановленими правилами взаємодії щодо зовнішнього простору, в якому посередники діяли та отримували прибутки, то найбільш яскравим історичним прикладом може бути поведінка єврейських лихварів, релігія яких не дозволяла давати "гроші в зростання", але цей принцип вони застосовували для внутрішнього користування, представників інших релігій вони активно кредитували. Релігійні цінності "відключалися" рівно в той момент, коли мотивації прибутку ставали домінуючими.

Для суспільного простору сьогодні характерне панування моделей: професійних, ситуативно-кон'юнктурних, моделей поведінки "напоказ", поведінки без правил, що мотивується не ціннісними засадами, а конкретним завданням визначеної комунікації. Людина може використовувати різні моделі у зв'язку із тими мотивами, які вона робить наріжними для досягнення цілей комунікації в умовах, що надаються їй мережею. Тому, як відзначає А. Гриценко, в умовах відключення ціннісних засад одна й та сама людина може бути абсолютно різною в різних життєвих ситуаціях: вона може показувати себе гідним членом суспільства, але при цьому допускати й асоціальну, кримінальну поведінку (Гриценко, 2013).

Через панування соціальних мереж набирає обертів проблема подолання інституційних обмежень (державних, родинних, загальногуманістичних). Мережа протистоїть інститутам сучасного суспільства, вона їх поступово нівелює, а потім зовсім виключає із системи взаємозв'язків. У мережі цінності замінені віртуальним оцінюванням на основі "лайків", при цьому схвалення може отримати будь-яка асоціальна дія, якщо вона виходить за межі загальноприйнятого, усталеного.

Проблема нівелювання цінностей сьогодні поглиблюється навіть не стільки у зв'язку із глобальністю економічної діяльності через панування ТНК та їхніх моделей, скільки через максимально відкритий інформаційний простір та швидкість систем передавання інформації: звертати уваги на цінності просто "ніколи". Цінності передбачають відповідальність, для сучасного ж інформаційного простору більш важлива не відповідальність, а репутація.

В умовах його відкритості високооплачувані лікарі західних країн самі вирішують, взяти чи не взяти участь у лікуванні визначеного пацієнта. Таке рішення формується не на основі клятви Гіппократа та професійних цінностей, а на основі можливих перспектив одужання пацієнта, що підтримує або зруйнує репутацію лікаря. Сучасні лікарі (як і багато представників інших напрямів діяльності) керуються не етичним професіоналізмом, а

існуванням регламентів, які визначають чіткий склад та послідовність дій при визначеній ситуації.

Граничним прикладом обмеження впливу цінностей та інституційних установок діяльності в глобальному економічному просторі є інноваційні розробки. Звичайна процедура виконання замовлень оборонної чи фармацевтичної промисловості в США передбачає, що завдання розподіляються між декількома лабораторіями, які виконують тільки частину сукупного завдання. При цьому кінцевий результат, головна мета цього проекту може бути дуже далека від гуманістичних та загальнолюдських контекстів. Втім чітке функціональне закріплення напрямів діяльності за певною дослідницькою організацією обмежує її учасників в ухваленні рішень ціннісного характеру. Інформаційні ризики, пов'язані із миттєвістю передачі повідомлень, сьогодні настільки великі, що дія на основі регламенту є єдиним способом захисту визначеного професіонала.

Функціонування глобальних мереж розвивається зовні цінностей, воно не потребує неформальних інститутів, виходить за обмежувальні рамки формальних інститутів, і головне – здійснюється завдяки заданим моделям, притаманним кожній конкретній мережі, – патернам.

Що таке патерн: ми вводимо це поняття для характеристики заданих моделей поведінки в умовах надлишку інформації, який притаманний глобальному інформаційному середовищу. Для того щоб пояснити, як працює патерн, наведемо приклад роботи вестибулярного апарату людини. В балеті є таке поняття "фуєте" – віртуозні швидкі обертання на 360 градусів у класичному танці. Коли танцюрист обертається, то в поле його зору попадає велика кількість інформації для аналізу в його вестибулярному апараті, з якою дуже важко справлятися, тому вочевидь танцюрист мав би втратити рівновагу. Для того щоб цього не траплялося, в балеті є прийом: танцюрист обирає точку перед собою, і завдання полягає в тому, щоб його око завжди після обертання дивилося в одну й ту саму точку, інакше кажучи, щоб напрям його погляду завжди відповідав одній й тій самій траєкторії. Так само і патерн: для того щоб тримати рівновагу в середовищі, де панує постійно змінювана інформація, необхідно обрати задану модель поведінки і чітко їй слідувати. Тому й існують регламенти лікарів, банківських співробітників, – вони чітко показують, як реагувати на зростаючі потоки інформації.

Процеси впровадження принципів інформаційно-мережевої економіки з її базовою характеристикою – інноваційністю – призвели не тільки до трансформацій глибоких інституційних основ капіталістичної економіки, вони поставили питання про структуруючу функцію інститутів як таких.

Інновація завжди пов'язана із доланням інституційних обмежень, вона їх або нівелює, або руйнує і створює нові інститути. Постійне інноваційне генерування вимагає постійних інституційних трансформацій; але ж це неможливо, інститути не поспівають за перманентністю змін і переходять у стан біфуркації. Інституційні системи національних господарств не

змогли пристосуватися до того обсягу фінансових інновацій, які їм нав'язав глобальний фінансовий простір, – сталася криза.

В цьому контексті слід приймати до уваги, що інновація (поза залежності від її якості та джерела) стає титулом сучасної епохи, суб'єкти намагаються постійно продукувати нову інформацію (найбільш простим прикладом є підтримка своєї сторінки в соціальних мережах), бажання надати суспільному простору нову інформацію стає подібним масовому психозу; при цьому несвоєчасне отримання нової інформації може привести до економічного та соціального краху. *В бажанні продукування нової інформації вже немає ціннісного контексту, це задана модель поведінки, це головний, базовий патерн інформаційно-мережевого суспільства.*

В умовах постійного генерування інформації, інноваційного розвитку інститути капіталізму почали трансформуватися, і це не інституційне оновлення, а частіше – інституційне преходження. Банківська таємниця, династична бізнес-традиція, родинна власність – це приклади інститутів, що, складаючи основу професійної етики капіталізму, або поступово покидають економічну авансцену, або знаходяться під істотним тиском нових механізмів взаємодії інформаційного суспільства. Інститути – це конструкції довгострокової дії, сучасні ж тенденції економічного розвитку свідчать про укорінення короткостроковості.

Базовою умовою преходження інститутів стало взаємне переплетення західної короткострокової часової парадигми та активного інноваційного розвитку, притаманного новій економіці з її особливим мережевим характером.

Короткострокова часова парадигма стала тим глибинним імперативом, що створив соціокультурне підґрунтя сучасної кризи. Воно проявилось як переваження короткострокових мотивацій в діяльності суб'єктів фінансових ринків та реального сектора економіки. Такі явища, як зростання боргів домогосподарств, ризикове кредитування незаможних сімей, сек'юритизація – це не що інше, як результат домінанти короткострокових ефектів в операційній активності.

Проблема часу в системі культурного сприйняття вперше була означена соціологами в середині 20 ст., коли вийшла робота антрополога та соціолога Едварда Холла "Мовчазна мова" (1959)¹. Він доводив, що норми усвідомлення часу – це одна з базових складових культури, яка відіграє глибинну роль у комунікації. Пізніше (1972 р.) в прикладному контексті цей постулат було доведено шляхом опитування представників Корпусу миру; вони доводили, що серед найважливіших та найскладніших моментів присутності їх в іншій країні була адаптація до місцевих особливостей сприйняття часу, в тому числі до пунктуальності².

¹ Edward T. Hall. The Silent Language. URL: http://globalsociology.ucoz.ru/_Id/0/3_SilentLanguage0.pdf

² Robert V. Levine. California State University, Fresno. Time and Culture. URL: <http://nobaproject.com/modules/time-and-culture>.

Сприйняття часу – це неформальні моделі, вони присутні незримо в кожній культурній спільноті і зумовлюють її економічну та соціальну активність. На поверхні економічної взаємодії такі моделі наочно проявляються в тім, що представники Західної Європи та США схильні планувати свій час, для них головним є девіз "час-гроші". Тоді як для жителів країн Південної Європи, Латинської Америки, Арабського Сходу справи представляють собою сукупність можливостей, і для їх досягнення не використовується чітке лінійне часове планування. Представники різних культур, таким чином, по-різному уявляють завдання та результати своєї економічної та суспільної діяльності, визначають своє місце у минулому, теперішньому та майбутньому, орієнтуються на довгострокові або короткострокові часові горизонти.

Дослідник соціального часу Р.Лауер (*Lauer R.*) доводив, що історично найбільш фундаментальною відмінністю в хронометражі була відмінність між людьми, які *рахують час за годинами, і тими, хто вимірює час соціальними подіями*. Це глибоке розходження в усвідомленні часу продовжує розділяти культури і сьогодні: час, що вимірюється годинами, регулює початок і закінчення діяльності; час, що визначається подіями, зумовлений потоком активності, а не результатом, в ньому події починаються і закінчуються за взаємним консенсусом, коли учасники "відчувають", що настав час³.

Сучасна панівна парадигма короткострокових ефектів історично, культурно, інституційно притаманна західній традиції організації соціально-економічних процесів. Чітке визначення календарного часу, безліч завдань, які мають виконуватися в чіткі терміни, девіз "час – гроші" вичерпно описує західну парадигму економічного розвитку. В умовах становлення інформаційно-мережевої економіки середовище економічної та соціальної активності стало постійно змінюваним через зростання інформаційних потоків. Дамокловим мечем будь-якої діяльності стала проблема швидкоплинності часу, його нехватки для оперативного реагування на часті, а іноді перманентні зміни навколишнього середовища.

Нова епоха, яка сьогодні активно розвивається, – це епоха перманентного продукування нової інформації, що швидко міняє стан та сутнісні характеристики будь-яких явищ та феноменів. Наприклад, Європейський Союз формувався більше півстоліття, Велика Британія (з 1973 року) як його істотна складова більше сорока років брала участь у політичному та економічному розширенні ЄС, закріпленні європейського інтеграційного об'єднання в глобальній системі координат. Водночас на інформаційну організацію та фактичну реалізацію BREXIT достатньо було одного року. Він наочно показав ті невирішені суперечності, які сьогодні розривають європейський інтеграційний простір внутрішньо, він став небаченим практично більше півстоліття прецедентом перемоги національного цілепокла-

---

³ Ibid.

дання перед лицем колективного буття. Але головне, – він був абсолютно непрогнозованим моментом, швидко задуманим та реалізованим.

Приклад зі сфери власності. Актуальні процеси руху власності в глобальній економіці свідчать про посилення процесів монополізації, крім того, в умовах розвитку нових технологій на фінансових ринках власність може переходити із рук в руки практично миттєво, докорінним образом змінюючи розстановку глобальних економічних та політичних сил. Власність стає мережевою як частина мережевого простору операційної активності. Глобальна картина власності мобільно змінюється, сприяючи зростанню невизначеності та ризиків.

Ще один приклад – глобальна ліквідність. Її поява на фінансових ринках національних економічних просторів в періоди бумів та практично миттєве випаровування в періоди спадів є прикладом гранично мобільної циркуляції ліквідності, що докорінним чином змінює стан ринків, платіжних балансів, розвиваючи та руйнуючи цілі держави.

Отже, ще раз підкреслимо, що ознакою сучасної епохи є максимальна мобільність операцій, комунікацій, відносин, змін на рівні всієї глобальної економіки.

Звертаючись до проблем глобалізації, слід зазначити, що фаза її найбільш активного розвитку пов'язується з домінуванням міжнародних фінансових ринків і операцій. Фінансові ринки стимулювали глобалізацію (Батлер, Джонсон и др., 2003), вони ніби підштовхнули, прискорили глобалізацію, оскільки в найбільш повній мірі реалізували короткострокову часову парадигму: саме у фінансовій сфері, де мобільність ліквідності та інформації, реалізована в системі високотехнологічних ринків, досягла абсолютного максимуму, короткострокові прагнення економічних агентів могли реалізуватися з найкращим ефектом і з найменшими ризиками.

На фінансових ринках глобалізація реалізувалась найбільш повною мірою, ставши у свою чергу причиною глибинних трансформацій у системі фінансових інститутів.

Саме в умовах глобалізації мережеві форми фінансової діяльності стають домінуючими і поступово змінюють характер фінансових інститутів ринкової економіки. На фінансових ринках капіталістичної економіки завжди були присутні як ієрархічні, так і мережеві форми: банківський сектор був завжди більш ієрархізованим, а фондовий простір – мережевим. Водночас, коли на фінансовій арені почали з'являтися нові фінансові операції, що за характером були більш мережевими, то баланс, який до того існував, почав зміщуватися в бік мережевих відносин, створюючи основи довгострокових диспропорцій. Ці диспропорції мали не тільки суто економічні характеристики, вони підточували соціальний вплив фінансових інститутів.

Наприклад, іпотека завжди була важливим фінансовим механізмом забезпечення середнього класу достойним житлом, ця фінансова операція мала важливий соціальний контекст. Водночас у процесі необмеженого зростання іпотечних боргів, що стало можливим завдяки сек'юритизації як

мережевої форми, базовий соціальний зміст іпотеки – підтримка соціальної стабільності та мобільності – був утрачений. Йдеться про те, що масова реалізація іпотеки в середовищі незаможних родин (яка стала можливою саме завдяки сек'юритизації) не тільки спровокувала кризу, банкрутства та соціальну дестабілізацію в короткостроковому періоді, але й заблокувала соціальну мобільність наступних поколінь.

Це наріжний момент, що свідчить про трансформації глибинних фінансових інститутів в умовах преходження капіталізму. Як показують О. Садова та В. Сауткіна (2015), "...індустріальна епоха – це час розквіту соціальної держави в найбільш розвинених країнах світу. Це був саме той період, коли завдання економічного зростання збіглися із завданнями соціального розвитку, і ефективна соціальна політика багато в чому це зростання й забезпечувала". Фінансові інститути як частина економіки капіталізму також мали важливе соціальне навантаження – реалізовували функцію соціальної усталеності та соціальної мобільності. Будь-яка фінансова операція прямо чи опосередковано мала соціальне забарвлення; навіть великі статки спекулятивного характеру, що взяли участь у розбудові капіталізму, опосередковано через економічне зростання певним чином набули і соціального контексту. Комплементарність фінансового сектора та реального найбільш повно розкрилася саме в період розквіту капіталізму, коли фінансові ринки сприяли економічному зростанню та соціальному розвитку.

Інформаційно-мережева економіка поступово нівелює соціальні контексти економічних процесів. "Буквально на наших очах руйнується той відносно усталений соціальний простір, який отримав назву "соціальна держава".... "економічні, а слідом за ними й соціальні основи єдності нації, сучасної держави зникають разом із середнім класом, що був породжений індустріальною епохою, загрожуючи і політичній єдності" (Садова, Сауткіна, 2015).

Фундаментальна проблема інформаційно-мережевої економіки полягає у втраті соціального змісту економічних процесів, суспільство патернів – постінституційне суспільство – знаходиться поза соціальними феноменами; а криза соціальної держави – це момент преходження ієрархічного капіталізму, що вийшов на глобальний рівень та входить в основу нового інформаційно-мережевого суспільства.

Мережева парадигма докорінним чином буде змінювати базові принципи економічної взаємодії на всіх рівнях, підточуючи та вступаючи в суперечності з феноменами ієрархії.

Розвивається фундаментальний конфлікт між ієрархічно-побудованими національними державами та глобалізованими переважно інформаційно-мережевими транснаціональними корпораціями. Він проявляється і в політичному, і в економічному, і в фінансовому контекстах, з явною перевагою глобальних операторів. Вони й надалі, здійснюючи заглиблення в економічні та інституційні системи національних господарств, намагатимуться підпорядкувати їх інформаційно-мережесам засадам економічної

діяльності та деформувати інститути як основу ієрархії та надто громіздку перешкоду для реалізації переважно короткострокових мотивацій.

Національні держави у свою чергу мають захищати власні інститути та етнічну ідентичність. Прагнення переваги національних інтересів довгострокового характеру будуть наштовхуватися на протидію глобальних операторів, на їхній глобальний монополістичний вплив. Національні економічні терени сьогодні пронизані філіями ТНК, особливо фінансових операторів, що підпорядковуються головним конторам, функціонують за їхніми встановленими принципами, при цьому часто деформуючи інституційне середовище приймаючих держав, які поступово втрачають можливість ефективного регулювання національного господарства.

Слід приймати до уваги також мережеву глобальну ліквідність, яка живить та розвиває наднаціональний економічний простір, маючи безпосередній вплив на національні економічні простори. Вона є відносно самостійною одиницею світових економічних процесів і впливає на функціонування всіх складових національних економік: фінансові ринки, бюджет, грошово-кредитну систему, фінансово-банківський розвиток, функціонування реальної економіки. При цьому регулятори володіють надто обмеженим потенціалом інструментів захисту від її впливу⁴, що свідчить не стільки про неефективність державного регулюючого впливу, скільки про різні умови функціонування національних та наднаціональних просторів операційної активності.

В циклах глобальної ліквідності простежується важливий момент, що показує її мережевий характер та конфліктність щодо держав як уособлення ієрархії.

З одного боку, як класичний інвестиційний актив глобальна ліквідність прямує на ринки, що розвиваються, під час бумів і в "безризикові гавані" під час спадів. Активами з найменшим ризиковим наповненням є державні цінні папери, саме тому під час спадів зростає попит на цінні папери державного боргу. Підвищений попит розбалансує ринки боргових фінансових інструментів і створює помилкові стимули для держав, що охоче беруть у борг на міжнародних фінансових ринках, що дає підґрунтя для довгострокових бюджетних дисбалансів, знижує інституційну ефективність держави, яка стає залежною від міжнародних інвесторів. Формально це класична ситуація з точки зору міжнародного інвестування, яка відома з моменту перших міжнародних торговельних операцій, – якби не обсяги, швидкість та перманентність переміщення глобальної ліквідності, що практично не дають змоги пристосуватися до раптового відтоку. Для держав це означає некерованість монетарного простору, хронічні бюджетні

⁴ Benoît Cœuré. Member of the Executive Board of the ECB. Global liquidity and risk appetite: a re-interpretation of the recent crises. Speech at the BIS- ECB Workshop on Global liquidity and its international repercussions, Frankfurt am Main, 6 February 2012. URL: <http://www.ecb.int/press/key/date/2012/html/sp120206.en.html>.

дефіцити і багато супутніх соціоінституційних дисбалансів. Мережева глобальна ліквідність істотно підточує державну інституційну ієрархію.

В цих умовах монетарна регуляторна функція держави має обмежену ефективність, що проявилось в тому числі і в реакції економіки на низькі відсоткові ставки, – вона була практично нульовою. Однією з причин цих тенденцій є невідповідність ієрархічного трансмісійного механізму та переважно мережевої системи взаємодії у фінансовому просторі.

Ієрархічність трансмісійного механізму монетарної політики полягає не тільки в тому, що він є частиною державного регулювання, а в самій його сутності, в послідовності кроків реалізації: в класичному варіанті центральний банк взаємодіє із комерційними банками, ті у свою чергу мають здійснювати кредитування економіки, і, оперуючи в інших частинах фінансового простору, – скажімо, борговими цінними паперами, – коректують ціни на фінансові активи, шляхом формування попиту та пропозиції на них. Отже, процентна політика центральних банків має прямо впливати на наповнення реальної економіки ліквідністю та опосередковано – на стан фінансових ринків.

В умовах, коли фінансові інститути є одночасними учасниками і національного і глобального простору операційної активності, розвивається суперечність монетарної політики центрального банку, що проявляється у невідповідності між межами формального регуляторного впливу центрального банку та межами операційної активності фінансових інститутів. Наприклад, європейські банківські структури, будучи частиною єврозони, підпорядковуючись її правилам та цілям, як переважно універсальні банки одночасно є учасниками глобального фінансового простору та здійснюють активні операції з цінними паперами, реалізують сек'юритизаційні операції, надають транскордонні міжбанківські кредити. В цій частині вони прямо залежні від циклів глобальної ліквідності, ця залежність стала домінуючою щодо елементів державного регулювання в умовах лібералізації. Адже через більшу дохідність операцій, що є частиною глобального фінансового ринку, їхні обсяги зростають.

Таким чином ланцюг трансмісійного механізму в його банківській частині поділився на переважно ієрархічну складову (кредитування) і мережеву складову (операції банків з цінними паперами та сек'юритизація) з домінуванням останньої.

В цих умовах центральні банки мають оперативно реагувати на нівелювання сигналів монетарної політики практично нерегульованим простором глобального фінансового ринку, що виникає через універсальність банківських структур, які одночасно з організацією кредитного процесу оперують в інших сегментах фінансових ринків.

Процеси лібералізації створили глобальний фінансовий простір, тенденції зниження процентних ставок, що тривали досить довгий час – з 80-х років, наповнили його дешевою офіційною ліквідністю. На її основі фінан-

сові оператори створювали *приватну ліквідність*⁵, базові параметри емісії якої залежали від професійних якостей самих фінансових посередників, що спрямовували свою діяльність на надання фінансовим інструментам максимальної ліквідності. Тренди руху цін на фінансових ринках стали залежними тільки від обсягів ліквідності, що була в руках фінансових посередників. Ліквідності було не просто достатньо, був її явний значний профіцит, якому сприяло й контркризове рефінансування з боку центральних банків. Регуляторний вплив у цьому контексті вже не мав значення для фінансового оператора (банка), адже все, що йому було потрібно для організації діяльності в глобальному фінансовому просторі, в нього було (мається на увазі ліквідність).

Що ж стосується кредитування реального сектора (ієрархічної складової трансмісійного механізму), то вплив монетарної політики і на ці процеси також значно деформувався. В докризовий період, розвиваючи переважно мережевий інструмент сек'юритизацію, банки мали можливість власними силами, без застосування коштів центробанків необмежено збільшувати кредитування, що зменшувало монетарний вплив регулятора. Під час кризи нестабільність і ризики реального сектора росли, при цьому збільшувалися обсяги ліквідності у фінансовому просторі, ще більше стимулюючи фінансові ринки і посилюючи депресію реального сектора. Процентна політика ЄЦБ, спрямована на посткризовий запуск кредитування, не змогла значно змінити ситуацію.

В умовах лібералізації та профіциту ліквідності, що стали факторами формування переважно мережевого глобального фінансового простору, механізми ієрархічно побудованого монетарного регулювання в частині процентної політики не відповідають актуальним тенденціям розвитку банківських структур, які, будучи своєю певною частиною складовими глобального фінансового простору, реагують більшою мірою на його сигнали, головним з яких є обсяги ліквідності. При цьому та частина трансмісійного механізму, що має впливати на кредитування реального сектора, також зазнає значних деформацій в умовах впровадження мережевих механізмів сек'юритизації в звичайну банківську діяльність.

Тенденція зменшення впливу регуляторів на національні фінансові простори історична і очевидна. З найбільшою гостротою вона проявить себе в умовах трансформаційного переходу до цифрового банкінгу та нових монетарних систем, які будуть розвиватися з подальшим упровадженням інформаційно-мережевої економіки.

Суперечності між ієрархічними та мережевими принципами економічної діяльності можуть проявлятися також і в інституційно-трансформаційному контексті. Сьогодні ми знаходимось на етапі зростаючої монополізації світового економічного простору, у свою чергу інноваційні технології на фінансових ринках роблять власність все більше мережевою. Супе-

⁵ Визначення офіційної й приватної ліквідності подано за методологією Банку міжнародних розрахунків.

речності одночасного розвитку цих процесів проявляються у формуванні нових механізмів організації економічної діяльності в глобальному економічному просторі, що значно підвищують його ризики.

Посилення процесів монополізації глобальної економіки сьогодні більшою мірою пов'язане із невизначеними перспективами зростання, що змушує глобальних гравців розширювати регіони впливу та скупляти підприємства-конкуренти. Ця тенденція виражається в бумі операцій M&A (злиття та поглинання), який тривав два роки поспіль в 2015–2016 рр. *Важливим фактором зростання обсягів операцій поглинання є профіцит ліквідності та низькі відсоткові ставки*⁶. Таке зростання операцій свідчить про глибинні зміни факторів, що створюють інвестиційні мотивації, – на зміну стандартної бізнес-логіки, побудованої на прийнятті фінансових рішень в умовах довіри до корпоративного та політичного клімату, приходить транс-кризова бізнес-логіка: вона розглядає зростання невизначеності як стимул глобальних інвестицій та монополізації.

Галузі, де в 2015–2016 рр. проводилися найбільші за обсягами операції, – фармацевтична сфера, харчопром, телекомунікації, технології, енергетика. Американський фармацевтичний гігант Pfizer провів операцію поглинання з ірландським Allergan на 191 млрд дол.⁷, німецький фармакологічний і хімічний конгломерат Bayer придбав американського конкурента Monsanto 63,9 млрд дол.⁸. В 2015 році група Heinz об'єдналася з Kraft Foods, сума угоди 55 млрд дол. Новостворена Kraft Heinz Company стала третьою за величиною компанією-виробником продуктів харчування в США і п'ятою у світі за річним обсягом продажів. У листопаді 2015 році бельгійська пивоварна компанія Anheuser-Busch InBev досягла домовленості про купівлю конкурента SAB Miller (Великобританія); об'єднання двох найбільших пивоварів сформують компанію, яка вироблятиме майже третину пива у світі, сума угоди 120 млрд дол.⁹.

⁶ 2016 рік показав, що дефіцит інвестицій в Європі поступово компенсується азійськими фінансовими вливаннями (ChemChina, HNA Group of China, Asahi of Japan), сама ж Європа пов'язує інвестиційний процес із Сполученими Штатами, де невизначеність поступово зменшується (німецький конгломерат Bayer придбав американського конкурента Monsanto, французький виробник йогурту Danone провів операцію поглинання WhiteWave Foods). В перспективі очікується зростання активності на ринку поглинань і Європі, водночас у Великій Британії очікується падіння подібних операцій через вихід з ЄС. Водночас у 2016 році падіння курсу фунту через Brexit вплинуло на інвестиційне рішення японського SoftBank щодо найбільшої британської технологічної компанії Arm. 21st Century Fox придбало найбільшого пан'європейського оператора платного телебачення Sky. Очікується, що США й надалі буде зберігати лідерство на ринку M&A, особливо через податкову політику Трампа щодо корпорацій (зниження податкових ставок). Сукупний обсяг операцій у 2016 році становив 3,6 трлн дол. Це на 17 % менше, ніж у 2015 році, але інвестиційний бум триває. *M&A boom set to continue in 2017*. URL: <https://www.ft.com/content/0e9afdce-cdb6-11e6-b8ce-b9c03770f8b1>.

⁷ The biggest mergers and acquisitions of 2015. URL:

<http://www.cnbc.com/2015/12/23/the-biggest-merger-deals-of-2015.html?slide=2>.

⁸ URL: <https://www.ft.com/content/0e9afdce-cdb6-11e6-b8ce-b9c03770f8b1>.

⁹ The biggest mergers and acquisitions of 2015.

Dow Chemical і DuPont – приклад злиття підприємства науки і сільського господарства, сума операції: 68 млрд дол. США, об'єднана компанія має капіталізацію 130 млрд дол. і економію витрат 3 млрд дол. Проте протягом двох років після злиття новоспечена Dow DuPont має намір розділитися на три компанії, орієнтовані на сільське господарство, науку і техніку відповідно.

AT&T і Time Warner – об'єднання двох гігантів у сфері телекомунікацій стало одною з найбільш обговорюваних угод 2016 року – не тільки через її розмір (107,5 млрд дол.), а й через їхній вплив на передвиборну гонку в США; маючи у власності різні системи зв'язку, в тому числі кабельне телебачення, широкосмуговий доступ в Інтернет, системи супутникового телебачення і стільникові мережі, ці дві компанії мали надзвичайно великий вплив на споживачів через інформаційні та розважальні передачі. В кінці травня 2015 року американський постачальник послуг широкосмугового доступу Charter Communications оголосив про плани злиття з Time Warner Cable. Операція вартістю в 79 млрд дол. США, при цьому клієнтська база об'єднаної компанії значно збільшується шляхом розширення присутності до 84000 квадратних миль.

21st Century Fox в 2016 році придбало найбільшого пан'європейського оператора платного телебачення Sky, сума угоди 22,9 млрд дол. Microsoft та LinkedIn, сума 24,6 млрд дол. Dell підписала угоду про придбання EMC (компанії зі зберігання даних). Угода є другою за величиною із угод у сфері технологій – 66 млрд дол. (після проведеної в 2000 році 106-мільярдної угоди між AOL і Time Warner). Qualcomm, штаб-квартира в Сан-Дієго, об'єднався з голландським виробником NXP Semiconductors, сума угоди близько 45,9 млрд дол., це найбільша угода у сфері виробництва напівпровідників. Ця покупка повинна забезпечити Qualcomm підтримку в тих галузях, де її позиції були слабкими, в тому числі у галузі виробництва чипів для безпілотних автомобілів, мобільних платіжних пристроїв, а також датчиків для безпілотних літальних апаратів та інших інтелектуальних пристроїв.

Японський SoftBank придбав найбільшу британську технологічну компанію Arm, сума операції 30,8 млрд дол. У квітні 2015 році Royal Dutch Shell оголосила про плани з придбання британського постачальника енергії BG, сума операції 81 млрд дол. Підставою для об'єднання є диверсифікація діяльності Shell (розвідка води). В кінці листопада 2016 року Sunoco Logistics і Energy Transfer Partners домовилися про об'єднання, намагаючись оптимізувати позики і експлуатаційні витрати; Sunoco погодилися купити Energy Transfer Partners за 51,4 млрд дол., обидві компанії контролює Energy Transfer Equity, що є найбільшим добувачем і транспортером природного газу¹⁰. При цьому в 2015 році Energy Transfer Equity об'єдналася з Williams, сума угоди становила 56 млрд дол. (злиття створило найбільшу у світі групу енергетичної інфраструктури)¹¹. Anthem

¹⁰ URL: www.ft.com/content/0e9afdce-cdb6-11e6-b8ce-b9c03770f8b1.

¹¹ The biggest mergers and acquisitions of 2015.

і Signa: 48 млрд дол. Пропоноване злиття створює найбільшу компанію зі страхування життя в США, близько 53 млн клієнтів.

Отже, сьогодні вибудовуються глобальні системи монополістичного виробництва та реалізації, а таким чином і глобального контролю у сферах, що будуть провідними не тільки в контексті інноваційного розвитку, а й в контексті життєзабезпечення людського існування, при цьому зростаюча невизначеність глобального економічного простору стимулюватиме опортунізм монополістів, часто за відсутності регулюючих та обмежуючих норм¹². Це зумовлює глобальний ризик тоталітаризації суспільства в умовах монополістичного диктату.

Водночас іншим аспектом трансформацій власності є створення умов для закріплення її мережевого характеру. Власність, формуючи ієрархічну структуру суспільства, одночасно має історичну мережеву природу, яка сприяє гнучкості та адаптивності систем, що засновані на принципі власності. Випереджальний інноваційний розвиток в 70-х роках ХХ століття дозволив у найбільш повній та всеохоплюючій мірі реалізувати мережевий характер власності та одночасно створити умови для виходу капіталізму на завершальний етап розвитку – в глобальній системі координат. Це стало можливим через запровадження в кінці 60-х на початку 70-х років бездокументарного обігу цінних паперів, який дозволяв передавати власність у режимі онлайн у глобальному масштабі. В результаті цих процесів власність набула переважно мережевого характеру. Вона стала складовою моделей фінансової поведінки у визначених умовах ринку, вона вже не довгостроковий інвестиційний актив, а ринковий актив, якому брокери намагаються надати максимальної ліквідності.

У сукупності, актуальні трансформації власності свідчать про те, що в перспективі домінантною виробничою структурою стає глобальна корпорація, але не капіталістична, а мережева. Вона є більш складним та небезпечним явищем з точки зору глобальної стабільності, адже в умовах профіциту ліквідності та домінанти короткострокових мотивацій, скоріше за все, права власності на частки в таких корпораціях будуть необмежено передаватися в операціях купівлі – продажу, перешкоджаючи реалізації довгострокових інвестиційних інтересів. За відсутності довгострокових мотивацій діяльності ТНК та в умовах обмеженого національного та наднаціонального регулюючого впливу зростатимуть глобальні диспропорції соціального характеру.

Висновки

Впровадження інформаційно-мережевих принципів економічної діяльності пов'язано із поступовим переходом від домінування інститутів як базових структуруючих елементів економіки до патернів (моделей поведінки). Це зумовлено просторовою глобальністю економічних процесів, які реалізуються в різних за призначенням та функціональною спрямованістю

¹² Pfizer – гігант мирової фармацевтики. URL: <http://www.profi-forex.org/journal/number56/page20.html>.

мережах і потребують як максимально оперативного реагування на зростаючі зміни та невизначеність в режимі онлайн, так і максимально швидкого переходу від однієї мережі до іншої. Активний розвиток таких тенденцій зумовлює перевагу короткострокових часових мотивацій економічної взаємодії та дезактуалізацію ціннісних засад, а таким чином, і інститутів.

В умовах нової економіки базовим патерном у системі економічної та соціальної взаємодії стає продукування нової інформації. Цей феномен у сукупності із характерною доміантною інноваційністю інформаційно-мережевої економіки стає підґрунтям для інституційної біфуркації як особливого перехідного стану в процесі становлення нової економіки. Поступове преходження інститутів капіталізму супроводжується в тому числі втратою їхнього соціального контексту у розумінні людського суспільства. Водночас у контексті формування постлюдського суспільства можливим є пошук нових змістів постсоціального.

У сучасних умовах ми спостерігаємо конфліктні форми взаємодії переважно ієрархічних та доміантно мережевих феноменів. Вони проявляються на рівні взаємодії держави та транснаціональних корпорацій, розвиваються в системі глобальної власності. Головним їхнім ризиком є можливість практично миттєвої зміни розстановки політичних та економічних сил на глобальній арені, що є результатом інформаційної мобільності сучасного світу. У таких умовах суспільство наражається на перманентність невизначеності.

Література

- Батлер Б., Джонсон Б. и другие. (2003). Финансы: Оксфордский толковый словарь. *Национальная экономическая энциклопедия*. URL: <http://vocabulary.ru/dictionary/533/word/globalization-globalizacija>
- Бродель Ф. (1988). Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. Т. 2. Игры обмена. Москва: Прогресс. 632 с. С. 153–154.
- Гриценко А. (2013). Соотношение иерархии и сети как основная структурно-организационная проблема современного общества. *Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем* / НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. Киев.
- Садовая Е. Сауткина В. (2015). Трансформация мироустройства и конфликтный потенциал современных сообществ. *Мировая экономика и международные отношения*. № 11. С. 103.
- Lauer, R. (1981). *Temporal man: The meaning and uses of social time*. New York, NY: Praeger.

Надіслано до редакції 19.02.2018.

INFORMATION-NETWORK ECONOMY: FROM INSTITUTIONS TO PATTERNS

Valeriia Kornivska

Author affiliation : PhD in Economics, Senior Researcher, Department of Economic Theory, Institute for economics and Forecasting, NAS of Ukraine. email: v@ukr.net

The paper shows the actual transformations of the value component in the system of economic and social interaction that arise and develop as a result of the introduction of information and network principles of economic activity. The author defines pattern as a model of behavior in the conditions of information surplus, which replaces the institution as the basic structural element of economic systems. It is shown that an underlying condition for the abstinence of institutions is the interweaving of the Western short-term time paradigm and the active innovation development inherent in the new economy with its special network character.

The paper shows the production of new information as a basic pattern of the new society. Innovation is defined as a deep characteristic of the information-network economy and it is proved that the permanence of changes inherent in the new economy leads to institutional bifurcation. The author justifies the statement of the fundamental conflictness of the information-network economy, and shows the loss of social content in the economic processes taking place in the conditions of capitalism and crisis of the national state. The example of securitization illustrates the effects of implementing network forms in predominantly capitalist institutional systems. The author also demonstrates examples of conflicting interactions in mainly hierarchical and dominant network systems.

The cycles of global liquidity in the context of its network character are characterized and its contradictory influence on states as an embodiment of the hierarchy is shown. It is justified that the underlying cause of the limited efficiency of the state's monetary regulatory function is the conflict between the hierarchical transmission mechanism and the network system of interaction in the financial space.

Key words: information-network economy, pattern, innovation, institution.

JEL: O35.

References

- Batler, B., Johnson B. et al. (2003). Finance: Oxford Dictionary. *Natsional'naya ekonomicheskaya entsiklopediya – National Economic Encyclopedia*. Retrieved from <http://vocabulary.com/dictionary/533/word/globalization-globalizacija> [in Russian].
- Brodell, F. (1988). Games of exchange. In *Material civilization, economics and capitalism, XV-XVIII centuries*, vol. 2, p. 153-154. Moscow: Progress [in Russian].
- Hrytsenko, A. (2013). The ratio of hierarchy and network as the main structural and organizational problem of modern society. In *Iyerarkhiya i seti v institutsional'noy arkhitektonike ekonomicheskikh sistem – Hierarchy and networks in the institutional architecture of economic systems*, p. 13. Institute for economics and forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv [in Russian].
- Sadovaya, E., Sautkina, V. (2015). Transformation of the world order and the conflict potential of modern communities. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya – World economy and international relations*, 11, 103 [in Russian].
- Lauer, R. (1981). *Temporal man: The meaning and uses of social time*. New York, NY: Praeger.